

УДК 316.42

ПОЗАКУЛЬТОВІ ПРАКТИКИ ХРИСТИЯНСЬКИХ ЦЕРКОВ ЯК ТИП ПОВСЯКДЕННИХ ПРАКТИК: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ АНАЛІЗУ

Любчук Валентина Василівна – пошукачка кафедри соціології Інституту соціальних наук Волинського національного університету імені Лесі Українки

У статті розглядаються роль та особливості позакультових практик у діяльності сучасних християнських церков. Спираючись на феноменологічну методологію, автор пропонує визначення понять "культові практики" та "позакультові практики". Проаналізовано різні типи позакультових практик, визначені за ціннісним критерієм, зокрема виокремлено три типи позакультових практик: традиціоналістський, модерністський та постмодерністський. Показано, на які типи практик зорієнтовані християнські церкви різних конфесій.

Ключові слова: культові практики, позакультові практики, повсякденні практики, традиціоналістський тип, модерністський тип, постмодерністський тип.

В статье рассматриваются роль и особенности внекультовых практик в деятельности современных христианских церквей. Опираясь на феноменологическую методологию, автор предлагает определения понятий "культовые практики" и "внекультовые практики". Проанализированы различные типы внекультовых практик, выделенные по ценностному критерию, в частности, выделены три типа внекультовых практик: традиционалистский, модернистский и постмодернистский. Показано, на какие типы практик ориентированы христианские церкви различных конфессий.

Ключевые слова: культовые практики, позакультові практики, повседневные практики, традиционалистский тип, модернистский тип, постмодернистский тип.

The article deals with the role and features of out-cultic practices in the activity of modern Christian churches. The author offers the definitions of the terms "religious (cultic) practices" and "out-cultic practices" based on the phenomenological methodology. Various types of out-cultic practices distinguished on the value criteria are analyzed. In particular, the following three types of out-cultic practices are considered: traditionalist, modernist and postmodernist. It is shown on which types of practices Christian churches of various denominations are oriented.

Keywords: religious (cultic) practices, out-cultic practices, everyday practices, traditionalist type, modernist type, postmodernist type.

Традиційність діяльності християнських церков у церковній забезпечує їм можливість збереження власної самобутності. Проте конкуренція із іншими соціальними інститутами у сфері духовного, морального імперативів досить серйозна, тому позацерковна діяльність є можливістю церков проявити свої наміри у конкретних справах.

У своєму дослідженні зазначеної проблеми для позначення названих вище феноменів (церковної та поза церковної діяльності) ми використовуємо поняття "культові" та "поза культові" практики. Саме ці терміни, на нашу думку, відображають зміст та сутнісні характеристики таких типів діяльності. Культові практики є традиційним видом занять та мають сформований характер, а позакультові лише перебувають на стадії формування та розвитку. Але все ж звернення до аналізу позакультових практик не є випадковим, оскільки Церква як соціальний інститут у нових соціокультурних умовах набуває все більшого значення.

У контексті вивчення позакультових практик вчені, переважно релігіє знавці, звертаються до аналізу окремих видів позакультових практик, а також позакультових практик окремої конфесії (А. Колодний, Н. Гаврилова, Ю. Решетніков та інші). Свій власний аналіз поза культових практик ми здійснюємо, виходячи з концептів феноменологічної філософії та соціології, зокрема з типології повсякденних практик, до якої звертались такі вчені, як Е. Гуссерль, А. Шюц, П. Бергер, Т. Лукман. Зокрема, А. Шюц розглядав особливості повсякденних практик за пластами реальності. П. Бергер та Т. Лукман виокремили типи учасників повсякденних практик, зокрема партнерів та сучасників, з якими можливі відносини обличчям до обличчя, та попередників і послідовників, з якими такі відносини або викликають певні труднощі, або взагалі неможливі.

Мета цієї публікації полягає у визначенні особливостей позакультових практик як типу повсякденних практик.

Оскільки в сучасній Україні представлені різні типи позакультових практик, що зумовлено конфесійною різноманітністю, то ми виходимо із припущення, що є певні типи практик, які є переважаючими в діяльності тих чи інших християнських церков.

Перш ніж звернутися до реалізації мети, зазначимо, що ми розуміємо під поняттям "культові практики" та який зміст вкладаємо у поняття "позакультові практики". Для цього скористаємося феноменологічною методологією, яка дає можливість з'ясувати характер позакультових практик як такого типу практик, що, безумовно, не міг не виникнути та набути певного розвитку у діяльності церкви як соціального інституту. Отже, під культовими практиками ми розуміємо сукупність узвичаєних дій учасників християнських обрядів, яка актуалізується завдяки певним релігійним мотиваціям, цінностям, установкам та поведінці, спрямована на розв'язання християнських завдань церкви як релігійного та соціального інституту в контексті конфесійної визначеності. Позакультові практики ми визначаємо як конітивно-ментальний феномен, який актуалізується завдяки певним релігійним мотиваціям, цінностям, установкам та поведінці та спрямований на реалізацію основних завдань християнських церков як соціального інституту і формується завдяки взаємній типізації узвичаєних дій у контексті повсякденності як інтерсуб'єктивної реальності.

Отже, поза культові практики є, на наш погляд, одним із типів повсякденних практик. Зазначимо, що повсякденність є тією реальністю, що є зрозумілою в різні історичні епохи, культури, цивілізації, різним соціально-демографічним групам, а також вона переживається людьми реально. Власне, повсякденність, як вважав А. Шюц, "є інтерсуб'єктивним світом, світом, який існував задовго до нашого народження і переживався і інтерпретувався іншими, нашими попередниками, як світ організований" [5, с. 402]. Важливу роль у формуванні та здійсненні повсякденних практик відіграє зрілість життєвого світу окремої людини та людей в цілому. Власне, життєвим світом є досвід людини, її плани, наміри, мотиви поведінки, які мають здатність змінюватися протягом життя як під впливом різних особистих обставин (скажімо, внаслідок реалізації планів, появи інших, які на даний момент є важливішими та ін.), так і внаслідок взаємодії з іншими людьми. Таким чином, можемо зазначити, що повсякденні практики є сукупністю узвичаєних та зрозумілих дій учасників, що у процесі їхнього повторення набувають певної типізації, що відбуваються у звичних типових ситуаціях у контексті інтерсуб'єктивної повсякденної реальності. Отже, основними рисами повсякденних практик є узвичаєність та зрозумілість дій, а їхньою основою є життєвий світ людини. Не можливо чітко виділити учасників таких практик, оскільки ними є всі люди. Повсякденні практики кожної людини змінюються внаслідок взаємодії із іншими учасниками практик, проходять типізацію, завдяки якій учасники розуміють ті чи інші практики, спрямовані на реалізацію певних життєвих, особистісних цінностей [1].

Позакультові практики, виходячи із сформульованого нами вище визначення, є зрозумілими та доступними для віруючих. На відміну від культових практик, вони не вимагають спеціальних професійних знань від їхніх учасників. До учасників позакультових практик ми відносимо священиків та віруючих, завдяки яким формуються за здійснюються дані практики. До основних рис позакультових практик можемо віднести: узвичаєність та зрозумілість дії їхніми учасниками, чітку визначеність учасників: священики та віруючі, формуються завдяки релігійним цінностям мотивам та життєвому досвіду, здійснюються завдяки інтерсуб'єктивним відносинам (священики-віруючі), мають відношення до Церкви, оскільки такі практики є протиположними культовим, спрямовані на реалізацію християнських завдань, є типовими для учасників практик.

Здійснюючи типологізацію позакультових практик, ми засновували її, покладаючи в основу цінності. Таким чином, ця типологія складається із трьох типів практик:

- 1) традиціоналістський тип;
- 2) модерністський тип;
- 3) постмодерністський тип.

Розглядаючи кожен тип практик, ми зазначимо основні риси кожного з них, виділимо види діяльності, які характерні для цього типу практик, зацентруємо увагу на ролі агентів практик.

Головною особливістю першого типу позакультових практик є акцент на традицію, тобто на християнські цінності та норми поведінки. Такий тип практик більшою мірою зорієнтований на відтворення тих християнських цінностей, що споконвіку пропагувалися християнськими церквами. Ми маємо на увазі норми милосердя, терпимості, співчуття, допомоги ближньому. Значний вплив на формування таких практик, на нашу думку, мають культові практики, які визначають їхнє спрямування та роль священиків і віруючих. Характер таких практик пов'язаний із підкресленням ролі церкви у суспільстві та, особливо, її можливостей у пропагуванні християнського способу життя за межами культової споруди. Сюди ми віднесли види діяльності,

які традиційно є характерними для християнських церков у різні часи: благодійництво, місіонерство, частково роботу із представниками проблемних груп, яка не є системною та послідовною. На нашу думку, в цьому контексті більшою мірою працюють православні церкви, які і на сьогодні відзначаються ортодоксальністю, яка є, на їхню думку, мірою збереження як християнських цінностей в цілому, так і православних, зокрема.

Розглядаючи роль священників у традиціоналістському типі позакультових практик, варто відмітити, що вони виступають своєрідними модераторами, тобто визначають напрями та характер діяльності. Власне, вони продовжують виконувати функції проповідників християнських цінностей, при цьому підкреслюється конфесійний характер таких цінностей. А самі практики є одним із способів впровадження християнських норм у суспільство.

Що ж до віруючих, то, на нашу думку, є цікавою типологія віруючих, запропонована західними вченими, передусім, психологами. Замість поняття "віруючий", вони використовують поняття "релігійна особистість", під якою розуміється людина, що вірить у Бога як творця і промислителя світу [4, с. 182]. При цьому, виділяють зовнішню та внутрішню релігійність. До першого типу релігійних осіб відносять тих, для кого релігія або слугує для підвищення статусу, збільшення доходів, набуття друзів, капіталу, влади, або є засобом захисту від реальності чи засобом схвалення суб'єктом свого життєвого кредо. Власне, такому типу релігійних особистостей підходить характеристика: релігійні переконання підкоряються особистим потребам, якщо ці потреби не реалізуються в достатній мірі, то і віра у Бога руйнується.

До другого типу відносять осіб, для яких релігія, віра є самодостатніми і найвищими цінностями. Свою діяльність, своє відношення до інших людей вони мотивують з позиції своєї релігійної віри. В даному випадку релігія не є засобом для втілення земних бажань, а життєві негаразди, конфлікти підпорядковані важливій життєвій меті людини – наближенню до Бога [4, с. 183-185]. Зазначимо, що більшість вчених вважають, що як перший, так і другий тип релігійних особистостей має право на існування в різних конфесіях. На нашу думку, така типологія є зваженою в межах культових практик різних конфесій, але в контексті позакультових практик все ж можемо виділити домінуючий тип для тієї чи іншої конфесії. Як підкреслювалось вище, ми пропонуємо типологію позакультових практик, яка базується на ціннісному критерії.

Повертаючись до віруючих традиціоналістського типу, зазначимо, що це передусім агенти, що втілюють християнські догми у реальні справи. Можемо припустити, що такі релігійні особистості мають досить сильні релігійні переконання та, беручи участь у позакультових практиках, керуються цим, тобто намагаються реально допомогти церкві та людям.

Таким чином, традиціоналістський тип практик є значною мірою консервативно (ортодоксально) спрямованим, зорієнтованим на збереження та втілення християнських чеснот, керуючись вірою. А практики, переважно, виконують просвітницьку, пропагандистську та добродійну функції.

Перейдемо до розгляду особливостей модерністського типу практик. Як ми вже відмічали, вагомою рисою Церкви як соціального інституту є традиція. Власне, вона є визначальною у культових практиках та відіграє важливу роль і в формуванні позакультових практик, принаймні у контексті виділеного нами традиціоналістського типу практик. Для модерністського типу практик характерна свобода від диктату традицій. Це не означає, що культові та, насамперед, позакультові практики здійснюються без врахування цього. Але, в силу певних соціокультурних змін, діяльність християнських церков переглядається в бік пристосування до нових умов, залучення віруючих, здобуття їхньої прихильності та, власне, формування церкви як конкурентноздатного інституту. Виділимо ті риси, що характерні, на нашу думку, для модерністського типу практик. Перш за все зазначимо, що все більшою мірою характерний громадянський характер, що полягає у формуванні таких практик, які б сприяли формуванню позитивного та сучасного образу християнських церков та були б привабливими для віруючих та потенційних віруючих (на нашу думку, саме у модерністських практиках відображається відчуття церквами необхідності врахування також діяльності інших соціальних інститутів). Досвід інших конфесій та релігій теж є важливим у постановці таких практик, особливо для протестантів, які постійно працюють в цьому напрямі. Можемо говорити про розширення напрямів практик, вони не обмежуються ними лише благодійністю чи місіонерством. Модерністські позакультові практики, поряд із традиційністю, набувають рис "розумності", раціональності та соціальної корисності, що зумовлено як зростаючою конкуренцією між християнськими конфесіями, так і зростаючою роллю особистих мотивів у виборі віруючими тієї чи іншої релігії чи конфесії. Віруючий у таких практиках із слуги Божого перетворюється в господаря власного існування, що і зумовлює його вибір. Модерністські практики зорієнтовані на досягнення певного блага, в ідеалі - досягнення гармонії між матеріальним та духовним, а на рівні особистості – досягнення (задоволення) духовних потреб у поєднанні із повсякденними.

Священики у такому типі практик повинні бути готові, на нашу думку, до сприйняття змін, що відбуваються в суспільстві та до тих змін, які зрештою можуть відбутися і в діяльності церкви як соціального

інституту. Тобто, церква, залишаючись духовним центром, все ж наближається до віруючих у своїх можливостях допомогти їм у розв'язанні повсякденних проблем.

Важливо також відмітити те, що модерністський тип поза культових практик більшою мірою характерний для протестантів, діяльність яких спрямована на створення реального блага. Таким чином, у модерністських практиках прослідковується тенденція відходження від традиційного до сучасного, що полягає у розвитку таких практик, які дають шанс віруючим розв'язувати реальні повсякденні проблеми, але особливо яскраво це виражено, на нашу думку, у наступному типі практик – постмодерністському.

У постмодерністському типі практик на перший план виходять громадянські наміри, потреби у християнській інтерпретації. На думку відомого релігієзнавця А. Колодного, загальною тенденцією у розвитку сучасного християнства є його протестантизація [3, с. 41]. Вона полягає, з одного боку, у поступовому спрощенні обрядової символіки і практики, а з іншого, в організації позакультових практик. Тобто, йде свідоме формування системи норм та цінностей, яка не суперечила б загальнохристиянським цінностям та відповідає суспільним викликам. У цьому контексті переглядаються деякі традиційні християнські норми. Зокрема, віруюча людина постає не грішником та мучеником, а такою, що може самореалізуватися, беручи участь у позакультовій діяльності; досягнення певного блага як морального, так і матеріального постає реально можливим у найближчий період, а не в далекому майбутньому (хоча основний акцент все ж на самореалізації та підвищенні якості життя). Таким чином, створюються конкретні види позакультових практик у різних сферах: вихованні (відновлення та створення мережі освітніх закладів, які готують представників духовного сану та мережі недільних шкіл, що мають на меті прищеплення молоді християнських цінностей), дозвіллі (від організації дитячих та молодіжних свят до формування рекреаційної системи дозвільно-оздоровчого характеру), роботі із проблемними групами, яка полягає у створенні мережі закладів, розробці конкретних програм із втілення того чи іншого напрямку роботи.

Розглядаючи роль священників у таких практиках, варто відмітити такі важливі моменти: священник може бути як модератором, так і безпосереднім учасником практик; оскільки позакультові практики цього типу формуються у різних сферах, то священник, очевидно, повинен володіти значним багажем знань, умінь та навичок, тобто не обмежуватися лише церковним знанням. Таким чином, священник постає як високоінтелектуальна та всебічно розвинена особистість.

Водночас, віруючі у таких практиках постають творцями добрих справ, особами, що здатні змінити власне життя та життя інших людей на краще. Тут варто зазначити, що у "постмодерністських" практиках підкреслюється їхній надконфесійний характер. Якщо у традиціоналістському типі практик акцент переноситься все ж на духовно-моральні імперативи, то у постмодерністському типі – на секуляризовану духовність, яка полягає у християнській зорієнтованості позакультових практик із залученням світських засобів. На особистісному рівні йдуть зрушення в бік постматеріальних цінностей. Американський соціолог Р. Інглхарт в даному випадку визначив таку перебудову світовідношення, яка, до речі, є характерною для різних сфер, зокрема для релігії, постмодернізацією [2, с.8]. В контексті позакультових практик постмодерністського типу віруючі прагнуть не лише здійснити добру справу, допомогти ближньому, але, значною мірою, реалізувати себе в тій чи іншій діяльності, здійснити власний вибір, керуючись своїми здібностями та талантами. Таким чином, спостерігаємо, як зазначав Р. Інглхарт, "розширення сфери індивідуального вибору і масової участі" [2, с.11]. У цьому випадку, позакультові практики постають ще одним напрямом життєдіяльності людини, де вона може віднайти себе, проявити свій потенціал, застосувати свої знання, уміння та навички самореалізуватися.

Значний досвід у створенні такого типу позакультових практик є у представників протестантизму, хоча в католицизмі, який продовжує переживати своє оновлення, теж спостерігаються такі тенденції. Православ'я загалом цьому протистоїть, оскільки вбачає у поширенні таких практик пряму загрозу унікальності та традиційності церкви як релігійного інституту.

Отже, постмодерністський тип практик відзначається активною участю священників та віруючих, активним застосуванням світських засобів, розширенням та формуванням мережі практик у різних сферах. Участь у позакультових практиках дозволяє їхнім учасникам самореалізуватися використовуючи власний та інтерсуб'єктивний досвід.

З огляду на вказану типологію позакультових практик, варто відмітити, що вона є певною схемою, а виділені типи – ідеальними. В сучасній Україні можемо говорити швидше про змішаний тип практик, що зумовлено як соціокультурними факторами, так і самою природою практик. Але переважання того чи іншого типу практик в українських реаліях є справою емпіричного дослідження, чому і будуть присвячені наші наступні розвідки.

ЛІТЕРАТУРА: 1. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. / П. Бергер, Т. Лукман. – М.: "Медиум", 1995. – 323 с. 2. Инглхарт Р. Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества / Р. Инглхарт // Политические исследования. – 1997. – № 4. – С.6–32. 3. Колодний А. Християнство на порозі нового тисячоліття / А. Колодний // Релігійна панорама. –2009. – № 11. – С. 35–46. 4. Москалец В. П. Психологія релігії: [посібник] / В. П. Москалец. – К.: Академвидав, 2004. – 240 с. 5. Шюц А. О множественных реальностях / А. Шюц // Избранное: Мир светящийся смыслом / [пер. с нем. и англ.]. – М.: "Российская политическая энциклопедия" (РОССПЭН), 2004. – 1056